

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית

האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

אזרחות

תכנית הלימודים בחטיבה העליונה

לבתי ספר יהודיים (כלליים ודתיים) ערביים ודרוזיים

מהדורה מעודכנת

ירושלים התשס"ב

המהדורה הראשונה של התכנית הוכנה על ידי ועדת התכנית.

חברי ועדת התכנית:

- פרופ' עמונאל גוטמן – החוג למדע המדינה, האוניברסיטה העברית ירושלים – יו"ר הוועדה
- פרופ' אליעזר דון יחיא – החוג למדע המדינה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן – יו"ר הוועדה בשנת תשנ"א (ממלא מקום)
- פרופ' חיים אדלר – בית הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
- מר סעיד ברגות – מפמ"ר ללימודי היסטוריה ואזרחות במגזר הערבי
- ד"ר דן גלעדי – מפמ"ר מדעי החברה ואזרחות בביה"ס הכללי
- גב' שרה מאיר – הצוות לאזרחות בחטיבה העליונה בביה"ס הדתי
- ד"ר בן-ציון מלמד – מפקח כולל בחינוך העליסודי באזור המרכז בביה"ס הדתי
- ד"ר אריה מורגנשטרן – מפמ"ר ללימודי היסטוריה ואזרחות בביה"ס הדתי
- גב' עדה מושקוביץ – הצוות לאזרחות בחטיבה העליונה בביה"ס הכללי – מרכזת הוועדה
- מר צבי צמרת – מנהל יד יצחק בן צבי, ירושלים
- גב' חיה רגב – הצוות לאזרחות בחטיבה העליונה בביה"ס הדתי
- גב' אסיה רמברג – הצוות לאזרחות בחטיבה העליונה בביה"ס הכללי
- מר אהרון רנן – מורה לאזרחות ומנהל ביה"ס התיכון ע"ש בויאר בשנים תשמ"ח-תש"ן
- גב' נורית שחר – מורה-מדריכה במדעי החברה לחטיבה העליונה ומ"מ המפמ"ר בשנת תש"ן
- מר יצחק שפירא – מנהל אגף חטיבת הביניים במשרד החינוך

התכנית הותאמה לבתי הספר הדרוזיים לאחר עיון ודיון עם צוות היחידה לחינוך הדרוזי בהשתתפות מר סאלח אלשייך ומר נזיה חיר.

הבאה לדפוס: חנה אדן

עריכת הלשון: ליאורה הרציג

סדר: ארט פלוס בע"מ

הצעת התכנית הובאה לדיון בפני צוותי מורים יהודים וערבים ולעיונם של אנשי מקצוע ושל מר רחמים מלמד-כהן, המפקח על תכניות הלימודים בחינוך הדתי. תודה מיוחדת לפרופ' נחום גרוס (בנושא: מדיניות חברתית וכלכלית), לפרופ' בנימין נויברגר ולפרופ' מרדכי קרמניצר על הערותיהם. ההערות הובאו בחשבון בגיבוש הסופי של התכנית.

תוכן העניינים

מבוא למהדורה המעודכנת / 5

התפיסה הרעיונית של התכנית / 6

פירוט נושאי הלימוד / 12

א. נושא חובה: משטר ופוליטיקה בישראל / 12
 פתח דבר: הכרזת העצמאות – מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית / 12

פרק א: מדינת ישראל – מדינה יהודית / 12

מדינת ישראל – מדינת העם היהודי / 12

מדינת ישראל כמדינה יהודית – אפיונים והשקפות שונות / 12

מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות / 13

פרק ב: מהי דמוקרטיה? – ערכים, עקרונות ומאפיינים של משטר דמוקרטי / 13

חירות ושוויון – ערכי יסוד בדמוקרטיה / 13

שלטון העם – שלטון יציג, נבחר ומתחלף / 14

שלטון מוגבל ואחראי / 14

שלטון החוק / 14

עקרון הרוב וזכויות המיעוט / 15

תרבות פוליטית דמוקרטית / 15

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה / 15

יחסי דת ומדינה במדינה דמוקרטית / 15

סיכום: למה דמוקרטיה? / 16

פרק ג: המשטר במדינת ישראל – מדינה יהודית ודמוקרטית / 16

יסודות קונסטיטוציוניים / 16

אזרחות / 16

זכויות אדם ואזרח / 16

תרבות פוליטית – החברה הישראלית / 17

התקשורת והפוליטיקה בישראל / 19

שיטת הממשל הפרלמנטרי בישראל / 20

בחירות / 20

מפלגות וקבוצות לחץ / 20

- הפרדת הרשויות – פיזור העצמה איזונים ובלמים / 21
- הרשות המחוקקת – כנסת ישראל / 21
- הרשות המבצעת – הממשלה / 22
- הרשות השופטת / 23
- מוסד הנשיאות / 24
- פיקוח וביקורת על רשויות השלטון / 24
- השלטון המקומי / 25
- מעמד מוסדות הדת במדינת ישראל / 25
- דרכים להשגת שלום וביטחון בין ישראל ושכניה – סיכויים וסיכונים / 25

ב. נושאי בחירה

1. דת, חברה ומדינה / 26
2. הערבים אזרחי ישראל; הדרוזים אזרחי ישראל / 27
3. מדיניות כלכלית וחברתית / 29
4. ביטחון לאומי / 31

מבוא למהדורה המעודכנת

בשנת הלימודים תשנ"ד אישרה המזכירות הפדגוגית תכנית לימודים זו, המיועדת לכלל התלמידים בחטיבה העליונה בבית הספר הכללי, הדתי, הערבי והדרוזי.

כדי להבטיח שהוראת האזרחות תהיה בהתאם למטרות הוראת המקצוע כפי שהן באות לידי ביטוי בתכנית הלימודים, נוסתה התכנית במהלך של חמש שנים בבתי ספר שייצגו את כלל התלמידים בחטיבה העליונה.

ממצאי הניסוי העלו שמסגרת-הזמן המצומצמת העומדת לרשות המורים לאזרחות, כלומר יחידת לימוד אחת (90 שעות), אינה מאפשרת ליישם את תכנית הלימודים במלואה. כדי להשיג את מטרות התכנית הוחלט אפוא להגדיל את שעות ההוראה. בהתאם לכך קבעו האגף לת"ל בשיתוף הפיקוח על הוראת האזרחות, המנהל הפדגוגי והמזכירות הפדגוגית שנושא החובה "משטר ופוליטיקה בישראל" יילמד בהיקף של שתי יחידות לימוד ושכל אחד מנושאי הבחירה יילמד בהיקף של יחידה אחת. בכך יורחב מקצוע האזרחות להיקף של עד חמש יחידות לימוד.

החלטה זו נתקבלה בהסכמה בוועדת המקצוע משהוקמה במועד מאוחר יותר. התכנית במתכונת המורחבת מבטאת את מדיניות משרד החינוך "האגף לחינוך העל-יסודי" ואף אושרה במסגרת הרפורמות בבחינות הבגרות בתכנית "המודלריות" ואחר כך במסגרת תכנית "הצבירה".

במסגרת תכנית הצבירה של המשרד הוחלט על שילוב יחידה שלישית במקצועות השונים בהיקף של יחידה אחת – מיזם, * ומנהל האגף לת"ל מינה ועדה לגיבוש המיזם.

* ראו עמוד 8.

התפיסה הרעיונית של התכנית

מבוא

בשנת תשמ"ט מינה מנהל האגף לתכניות לימודים ועדה, שמתפקידה היה לבדוק את תכנית הלימודים באזרחות לחטיבה העליונה בבתי הספר העיוניים. התכנית נבחנה לאור התמורות שחלו בחברה ובמדינה מאז נכתבה לראשונה ולאור ממצאי סקרים שערך צוות האזרחות באגף לתכניות לימודים בקרב המורים לאזרחות. הוועדה מצאה שיש לשנות את מוקדי ההוראה ואת חלוקת השעות.

ממצאים שהנחו את החלטות הוועדה

תכנית הלימודים באזרחות לחטיבה העליונה בבתי הספר העיוניים עובדה בשנות ה-70 המוקדמות ופורסמה בשנת תשל"ו. בשנים שלאחר מכן חלו בה שינויים ועדכונים. התכנית יועדה לבתי הספר היהודיים העיוניים (כלליים ודתיים) וכללה במקור שבעה נושאים: **המשטר הפוליטי בישראל; בעיות יסוד בכלכלת ישראל; הערבים אזרחי ישראל; עבודה ויחסי עבודה בישראל; פערים, מצוקה ומדיניות רווחה; הסכסוך הערבי-ישראלי; דת, חברה ומדינה** (לבית הספר הדתי). בשנת תש"ם התווסף הנושא: **מדינת ישראל והתפוצות**. התכנית חייבה לימוד נושא המשטר הפוליטי בישראל ושני נושאי בחירה. בשנת תש"ן הושמטו מתכנית הלימודים שני נושאים בגלל ליקויים ואי-התאמה של חומר הלימודים, ואלה הם: **פערים, מצוקה ומדיניות רווחה; מדינת ישראל והתפוצות**. משנת תש"ן התאפשר למורים, בשל קוצר הזמן, ללמד לפי בחירתם שלושה נושאים על-פי המתכונת הקודמת, או שני נושאים במתכונת של גרעין והרחבה (נושא המשטר בישראל ונושא בחירה). בשנת תשנ"ב התווסף הנושא: **מלחמות ושלום** כחלופה לנושא: **הסכסוך הערבי-ישראלי**. תכניות הלימודים באזרחות למגזר הערבי (תש"ם) ולמגזר הדרוזי (תשמ"ד) עובדו בידי שתי ועדות נפרדות על ידי התאמת תכנית הלימודים במגזר היהודי לצורכי המגזרים האחרים. אולם היעדר ספרי לימוד מתאימים בערבית מנע הפעלתן של התכניות בבתי הספר. בבתי הספר הערביים והדרוזיים ממשיכים ללמד על פי תכניות משנות ה-60.

מסקנות

- הקצאת השעות השנתית המצומצמת במקצוע זה – 90 שעות שנתיות (יחידת לימוד אחת) – איננה מאפשרת להעמיק בשלושה נושאים ואינה מותרתה זמן לדיון בנושאים אקטואליים. יש להתמקד בנושא המשטר בישראל.
- התכנית הקיימת בנושא המשטר בישראל מדגישה את הכרת המבנה הפוליטי ואינה מרחיבה די בהכרת הערכים שהמשטר בישראל מושתת עליהם, בבירור המתחים והקונפליקטים בחברה הישראלית ובבחינת התמורות בחיים הפוליטיים. על התכנית החדשה להדגיש היבטים אלו.
- נושאים כמו: **יחסי דת ומדינה, הערבים אזרחי ישראל ומדיניות חברתית ומדיניות כלכלית**, שהם חלק מהותי מנושא המשטר בישראל, נלמדים כנושאי בחירה. לפיכך לא כל התלמידים שותפים בדיון בהם, מה שפוגם בהבנת הדמוקרטיה הישראלית על כל מורכבותה. התכנית החדשה מציעה מכנה משותף רחב לכל התלמידים ואפשרות להעמיק באחד מארבעת הנושאים הנידונים במסגרת נושא המשטר בישראל.
- קוצר הזמן הנתון מסכל מראש כל אפשרות ללמד נושאים כגון: **הסכסוך הערבי-ישראלי, בעיות יסוד בכלכלת ישראל ועבודה ויחסי עבודה**, נושאים המחייבים הכרת מושגי יסוד מדיסציפלינות אחרות.
- אין הצדקה לקיום תכניות לימודים נפרדות באזרחות במגזרים השונים של החינוך הממלכתי.

לבטים ושיקולים שליוו את דיוני הוועדה

- אחת השאלות הייתה: מהו הציר שסביבו ראוי לבנות את נושא המשטר בישראל. התגבשו שתי גישות עיקריות:
 האחת גרסה שהציר המרכזי יהיה: הדמוקרטיה, עקרונותיה ובעיותיה. דוגמאות לדמוקרטיה יובאו ממדינת ישראל וממדינות אחרות במידה שווה. לפי גישה זו יילמדו ההיסטוריה של המחשבה הדמוקרטית, עקרונותיה ומקורותיה, כולל היהדות, וכן המעשה הדמוקרטי ובעיותיו בישראל ובמדינות אחרות.
 - השנייה גרסה כי הציר המרכזי יהיה: משטר ופוליטיקה במדינת ישראל. הלימוד יכלול דיון בעקרונות הדמוקרטיה בכלל ובמימושם בישראל בפרט, בהשוואה למתרחש במדינות דמוקרטיות אחרות. גישה זו אומצה על ידי הוועדה.
 - שאלה שנייה עסקה בסדר הפרקים. היו שסברו שראוי לפתוח בנושא: "מהי דמוקרטיה", כי המדובר בסוגיית המשטר, והמשטר בישראל הוא דמוקרטי. אחרים סברו שיש לפתוח ב"מדינת ישראל – מדינה יהודית" בגלל ייחודה של מדינת ישראל בהקשר זה.
- רוב חברי הוועדה ייחסו חשיבות שווה לשני הנושאים וראו בישראל כמדינה דמוקרטית ובישראל כמדינה יהודית נושאים שווי ערך. סדר הבאת הדברים בתכנית זו איננו מחייב, לא בהוראה בכיתה ולא בכתיבת ספרי הלימוד, אך במהלך הלימודים יש לעמוד גם על המתח שבין שני נושאים אלה.

- כן דובר על הצורך להציג רקע היסטורי, שיבהיר את המציאות הפוליטית-דמוגרפית שקדמה להקמת המדינה, אף כי הוראת האזרחות צריכה להתמקד במשטר ובפוליטיקה של מדינת ישראל ובבעיות אקטואליות בתחומים אלה. הוחלט, כי ראוי להמליץ למחברי ספרי הלימוד באזרחות ללוות את חומר הלימודים בהארות היסטוריות קצרות.

החלטות הוועדה:

א. אוכלוסיית היעד

תכנית הלימודים באזרחות מיועדת לחטיבה העליונה בבתי הספר העיוניים ומשותפת למערכת החינוך על כל מגזריה: החינוך היהודי (הכללי והדתני), החינוך הערבי והחינוך הדרוזי. התכנית מבוססת הן על הבלטת המשותף לכל מרכיבי החברה הישראלית והן על ההכרה בייחוד של הקבוצות החברתיות השונות.

ב. נושאי הלימוד

בתכנית שלושה חלקים:

א. משטר ופוליטיקה במדינת ישראל

נושא חובה לכל התלמידים בהיקף של שתי יחידות לימוד (180 שעות)

ב. מיזם

יחידה שלישית; פרויקט יישומי בהיקף של יחידה אחת (90 שעות) שתפקידו ליצור מפגש בין הלמידה העיונית לבין המציאות בבית הספר, בקהילה ובחברה.

ג. ארבעה נושאי בחירה

מהווים הרחבה והעמקה של סוגיות שנידונו בנושא המשטר. כל נושא מהווה יחידת לימוד אחת (90 שעות).

נושאים אלה יילמדו כהשלמה לארבע ו/או חמש יחידות לימוד.

א. נושא חובה: משטר ופוליטיקה במדינת ישראל

לימוד הנושא כולל:

- בירור מעמיק של הערכים שמדינת ישראל ומשטרה מושתתים עליהם, בהיותה מדינה יהודית ודמוקרטית. דיון בקשר הקיים, מהצד האחד, ובמתח הקיים, מהצד האחר, בין שני היסודות – המייחדים את מדינת ישראל היהודי והדמוקרטי, ובחינת המציאות לאורם של ערכים אלה.
- סקירת המאפיינים של המשטר והפוליטיקה בישראל ומעקב אחר התמורות הפוליטיות.
- דיון בנושאים שהם חלק בלתי נפרד מהמערכת הפוליטית ואשר נלמדו עד כה כנושאי בחירה בלבד, כמו: מעמד המיעוטים בישראל; יחסי דת ומדינה; מדיניות כלכלית וחברתית.
- לימוד כל פרקי הנושא בכל בתי הספר בישראל. קיימת אפשרות הרחבה או צמצום של פרקים ו/או סעיפים על פי החלטת המגזרים, בתי הספר או המורים.

נושאי בחירה

נושאי הבחירה הם הרחבה והעמקה של סוגיות שנידונו בהקשר לנושא משטר ופוליטיקה במדינת ישראל.

אלה הם ארבעת נושאי הבחירה:

1. דת, חברה ומדינה; 2. הערבים אזרחי ישראל, הדרוזים אזרחי ישראל; 3. מדיניות כלכלית-חברתית; 4. ביטחון לאומי.

ג. עקרונות מנחים

- המערכת הפוליטית תוצג כמערכת פלורליסטית ודינמית. לשם כך יובאו בפני התלמידים:
 - מגוון ההשקפות הפוליטיות והחברתיות בישראל.
 - הכוחות הציבוריים העיקריים, הפעילים בפוליטיקה הישראלית.
 - הזיקה בין ההיבטים הפוליטיים, המשפטיים, התרבותיים, הדתיים, החברתיים והכלכליים של המשטר בישראל.
 - השינויים המתחוללים בחברה הישראלית.
- תיעשה השוואה לבעיות דומות במדינות אחרות.
- דרכי ההוראה יותאמו לעקרונות התכנית ולמטרותיה, לדוגמה:
 - פיתוח מיומנויות וכישורים של לומד עצמאי בעל מיומנויות חשיבה, כמו: ניתוח, יישום, הערכה.
 - התייחסות לאקטואליה הן בנושא העומד לניתוח באמצעות הידע שנרכש בשיעורים והן כהמחשה לנושאים שנלמדו להבנת המציאות הפוליטית המשתנה.
 - פיתוח סובלנות ופתיחות לדעות הזולת ונקיטת עמדה שקולה.
 - שימוש באמצעי התקשורת תוך פיתוח גישה ביקורתית כלפיהם.
 - שימוש בטקסטים מסוגים שונים: חוקים, פסקי דין ובג"צים, מאמרים מקצועיים, קטעי עיתונות וכיוצא בזה.
 - שימוש באמצעי הוראה מגוונים והתנסויות למידה מסוגים שונים.
 - ביסוס הלימוד על נתונים סטטיסטיים תוך הכרת מגבלותיהם.
 - "ניתוח אירועים" ללימוד בעיות מורכבות.

מטרות התכנית:

א. בתחום הידע וההבנה

- הקניית ידע על מרכיבי המערכת הפוליטית, החברתית והכלכלית בישראל התלמידים:

- ילמדו להכיר את המשטר: עקרונותיו, מוסדותיו ודרך פעולתו.
- יכירו עובדות ונתונים שיסייעו להם להבין את אופי המשטר ואת בעיותיו.
- ידעו ויבינו מושגי יסוד נבחרים במדעי החברה ובמחשבה המדינית ויסייעו בהם בבירור הנושאים השונים.
- יכירו את קשת הדעות בישראל בבעיות השנויות במחלוקת.

- פיתוח הבנת מורכבותה של המערכת הפוליטית, החברתית והכלכלית

התלמידים:

- ילמדו לאתר מתחים והתנגשויות בין ערכים ועקרונות בינם לבין עצמם ובינם לבין המציאות ויעמדו על הקושי לממש ערכים ועקרונות.
- ילמדו לעקוב אחר מגמות ותהליכים פוליטיים, חברתיים וכלכליים.
- יבחינו בקשר ההדוק שבין תהליכים פוליטיים, חברתיים וכלכליים.
- ילמדו לבחון את הנושאים הנידונים מהיבטים שונים: כלכליים, חברתיים, משפטיים ופוליטיים.
- יוכלו להבין, לנתח ולהעריך את המציאות המורכבת הן הפוליטית והן החברתית.
- יבחנו את הנושאים מנקודות הראות של המגזרים והעדות השונות בחברה הישראלית ובעם היהודי.
- יבינו שביקורת ודרישה הם מאבני היסוד במדינה דמוקרטית.
- יבינו שפתרון סכסוכים במדינה דמוקרטית ייעשה בדרכי שלום.

ב. בתחום המיומנויות והכישורים

התלמידים:

- יישמו את העקרונות והמושגים שלמדו בבחינה ובהערכת המציאות הפוליטית והחברתית במדינה.
- יבחינו בין סוגי טקסטים וייתחסו למידע המובא בהם מתוך שיקול דעת וביקורת.
- יבינו וינתחו לוחות, תרשימים וכיו"ב, יציגו ממצאים ויסיקו מסקנות מהנתונים.
- יעבדו מידע – זיהוי, מיון, השוואה, ניתוח, מציאת קשרים.
- יסתמכו על נתונים ועובדות בניתוח של נושאים אקטואליים.
- יבחינו בין עובדות לבין השערות ופירושים.

- יבחינו בין הבעת עמדה לבין מסירת מידע.
- ינקטו עמדות מנומקות על בסיס ידע, יוכלו לצרוך מידע מאמצעי התקשורת באופן ביקורתי ומושכל.
- ילמדו להאזין לדעות שונות מדעותיהם ולהתייחס אליהן בצורה עניינית.
- יוכלו לאתר נקודות של הסכמה בתוך מחלוקת במגמה לצמצמה.
- יוכלו לקיים דיאלוג עם אחרים גם כאשר אין הסכמה.
- יוכלו לראות בעיה או תופעה על כל היבטיה ומורכבותה.
- יוכלו למתוח ביקורת מבוססת ומנומקת.

ג. בתחום העמדות

התלמידים:

- יפנימו את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- יטפחו זהות אזרחית לצד טיפוח זהותם הלאומית.
- יכירו בעובדת היות מדינת ישראל העם היהודי, ויבינו את מערכת הקשרים והמחויבות ההדדית בין מדינת ישראל לבין העם היהודי בתפוצות.
- יפנימו את ערכי הדמוקרטיה ויפעלו למימושם.
- יכירו בחשיבות כיבוד זכויות האדם והאזרח וזכויות המיעוטים ויפעלו למימושן.
- יטפחו רגישות ומוטיבציה להגנה על זכויות האדם בכלל ועל זכויותיהן של קבוצות חלשות ופגיעות בפרט.
- יהיו מוכנים למלא את חובותיהם ולעמוד על זכויותיהם.
- יהיו מעורבים בענייני הציבור בכלל ובענייני החברה שבה הם חיים בפרט.
- יפנימו את ערכי הפלורליזם והסובלנות.

הוועדה מאמינה כי מימוש המטרות הנ"ל הוא חינוך פוליטי לאזרחות טובה ולמעורבות מושכלת בחיים הציבוריים במדינה יהודית ודמוקרטית.

פירוט נושאי הלימוד

א. נושא חובה: משטר ופוליטיקה במדינת ישראל

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>ההכרזה משמשת נקודת מוצא לנושא כולו. בשלב זה יצוינו העקרונות בלבד. הדיון המפורט בהם ובדרך יישומם יעשה במהלך הלימוד.</p>	<p>הכרזת העצמאות משקפת את העקרונות שעליהם מושתת המשטר במדינת ישראל ושעל פיהם עליו לפעול.</p> <p>מדינת ישראל, בהיותה מדינה יהודית, היא מקרה פרטי של מדינת הלאום המודרנית. יובהרו היחסים שבין מדינה ולאום. יובהרו ההבדלים שבין "מדינת לאום" ו"מדינה רב־לאומית". יובחנו ההשפעות של שינויי גבול על ההרכב הלאומי של המדינה.</p>	<p>פתח דבר: הכרזת העצמאות מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית</p> <ul style="list-style-type: none"> • עקרונות הכרזת העצמאות: מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית, הדוגלת בשיווי זכויות לכל אזרחיה. • הכרזת העצמאות מונה את מקורות הלגיטימציה להקמת מדינה לעם היהודי בא"י. <p>פרק א: מדינת ישראל – מדינה יהודית <i>מדינת ישראל – מדינת העם היהודי</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • המשמעויות השונות של "מדינת לאום" • הקשר שבין גבולות המדינה ושטחה והאופי האתני־לאומי של המדינה. <p><i>מדינת ישראל כמדינה יהודית אפיונים והשקפות שונות</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • מדינת היהודים, מדינה יהודית – השקפות שונות • האופי היהודי של המדינה; הביטויים לכך בחוקים, במוסדות, בסמלים ובתרבות. • המיעוטים הלאומיים והדתיים במדינת ישראל: המיעוט הערבי והמיעוט הדרוזי.
<p>יובאו דוגמות ממדינות שונות.</p>	<p>תוצגנה השקפות שונות:</p> <ul style="list-style-type: none"> - מדינה ובה רוב יהודי; - מדינה השייכת לכל העם היהודי; - מדינה בעלת תרבות יהודית־חילונית; - מדינה שהדת היהודית ממלאת בה תפקיד מרכזי בחקיקה, במוסדות, במערכת המשפט ובאורח החיים; - מדינה המבוססת על עקרונות ההלכה היהודית. 	
<p>בהקשר זה תיבחן המציאות מבלי להעמיק בבעייתיות שבה. סוגיה זו תידון בפרק על המשטר בישראל ובושא הבחירה: דת, חברה ומדינה.</p>	<p>מעמדם של המיעוט הערבי והמיעוט הדרוזי הלכה למעשה במדינת ישראל יידונו בפרק ג' וכן בנושא בחירה.</p>	

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>מטרת פרק זה היא להבהיר את עקרונות הדמוקרטיה ברמה כללית, מבלי להיכנס לדיון מפורט. דיון כזה ייערך בפרק על המשטר במדינת ישראל תוך השוואתו למשטר במדינות דמוקרטיות אחרות.</p> <p>תובהר משמעותם של ערכי החירות והשוויון במקורות היהודיים. להבהרת נושא זכויות האדם והאזרח, ייעשה שימוש במגילת זכויות האדם והאזרח של האו"ם ובמגילות זכויות אחרות, כגון הצרפתית והאמריקנית.</p> <p>אין הכוונה לדון ברקע הפילוסופי של שתי התפיסות, הליברלית והסוציאליסטית, אלא להמחיש באמצעותן התנגשות בין ערכים ולהציג פתרונות שונים במסגרת משטר דמוקרטי.</p>	<p>תוצגנה דעות שונות בישראל ובתפוצות.</p> <p>יבחנו מטרות ואינטרסים משותפים ושונים של יהודי ישראל והיהודים בתפוצות.</p> <p>תיבחן ההשפעה של יהדות התפוצות על קביעת מדיניות הפנים והחוץ של ישראל ומחויבותה של מדינת ישראל לקליטת עלייה.</p> <p>יוצגו היבטים חברתיים וכלכליים, הקשורים בעלייה ובקליטתה.</p> <p>הבהרת הערכים תיעשה באיקה אל זכויות האדם והאזרח. תיעשה הבחנה בין זכויות הפרט לבין זכויות השייכות לקבוצה.</p> <p>תיבחן זכות האדם לכבוד כבסיס לתפיסה של זכויות האדם.</p> <p>הזכות לחירות: תיעשה הבחנה בין חירות ל... וחירות מ... כגון חירות לפעילות ולמידע וחירות ממעשים שרירותיים של השלטון. תודגש חשיבותה המיוחדת של הזכות לחופש ביטוי.</p> <p>הזכות לשוויון: יובהרו היבטים שונים של השוויון, כגון שוויון בפני החוק, זכות שווה לבחור ולהיבחר, שוויון הזדמנויות. יובהרו המושגים: אפליה, הבחנה והעדפה.</p> <p>ניתן להדגים קביעת סדר עדיפויות שונה על ידי הבהרת ההבדלים בין שתי תפיסות חברתיות: הליברלית והסוציאליסטית.</p>	<p>מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות</p> <ul style="list-style-type: none"> מקומה של מדינת ישראל בחיי העם היהודי. האחריות והמחויבות ההדדית של מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות. <p>פרק ב: מהי דמוקרטיה? ערכים, עקרונות ומאפיינים של משטר דמוקרטי חירות ושוויון – ערכי יסוד בדמוקרטיה</p> <ul style="list-style-type: none"> מרכזיותם של ערכים אלה במשטר דמוקרטי. התבטאותם של ערכים אלו בזכויות האדם והאזרח: זכויות משפטיות, מדיניות וחברתיות. התנגשות בין שני ערכים: חירות ושוויון.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>יובהרו ההתנגשויות בין הערכים לבין עצמם, למשל: חופש ההפגנה מתנגש בחופש התנועה.</p> <p>יובאו דוגמאות מהמציאות הישראלית וממדינות אחרות להתנגשות בן ערכי חירות ושוויון לבין ערכים אחרים, כגון ערכים דתיים, ערכים לאומיים וביטחוניים.</p> <p>תובהר משמעותו של המושג 'שלטון העם' כמבוסס על כללים, על הסדרים שלטוניים ועל תרבות פוליטית דמוקרטית.</p> <p>מה צריך להיות מיוצג? – אידאולוגיות, אינטרסים.</p> <p>מי צריך להיות מיוצג? – קבוצות אתניות, אזורים גאוגרפיים, נשים, צעירים.</p> <p>הבחירות הן חופשיות, שוות, כלליות, תקופתיות וחשאיות.</p> <p>יובהר הצורך בקיומן של מפלגות אחדות למימוש הדמוקרטיה.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● התנגשות בין זכויות שונות של חירות לבין עצמן והתנגשות בין זכויות שונות של שוויון לבין עצמן. ● התנגשות בין ערכים דמוקרטיים לבין ערכים אחרים ● שלטון העם – שלטון יציג, נבחר ומתחלף ● דמוקרטיה ישירה ודמוקרטיה של נציגים. ● דמוקרטיה ייצוגית: מה ומי צריך להיות מיוצג? ● מאפייני בחירות דמוקרטיות. ● קיומן של מפלגות אחדות.
<p>הכרת שיטות שונות של הפרדת רשויות המקובלות במדינות אחרות. הדיון המפורט בפרובלמטיקה הקשורה בהפרדה ייעשה בפרק: המשטר בישראל.</p>	<p>יידון הרעיון הקלסי של הפרדת הרשויות (מונטסקייה), הפעלתו, יישומו וגלגולו בעיקרון של איזונים ובלמים.</p> <p>תובהר חובתו של שלטון לתת דין וחשבון לפרלמנט ולעם.</p> <p>יוסברו ההבדלים בין חוקה וחקיקה רגילה ויובהר ההבדל בתוקפם המשפטי.</p> <p>יובאו דוגמאות שונות לפיקוח מוסדי וחוקי-מוסדי.</p> <p>יובהר שבמשטר דמוקרטי הכפיפות לחוק נובעת בין היתר גם מהלגיטימיות של השלטון בעיני הציבור.</p>	<p>שלטון מוגבל ואחראי</p> <ul style="list-style-type: none"> ● פיזור העצמה והסמכות: - הפרדת הרשויות; - איזונים ובלמים. ● מאפייני שלטון אחראי. ● חוקה וחוקים כאמצעי להגבלת השלטון. ● פיקוח של מנגנונים מוסדיים וחוקי-מוסדיים על השלטון. <p>שלטון החוק</p> <ul style="list-style-type: none"> ● החוק מחייב את הפרט ואת רשויות השלטון כאחד.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>דיון מפורט במאפיינים ייערך בפרק ה'דן במשטר במדינת ישראל. בהקשר נוכחי יובהרו המאפיינים ברמה כללית.</p>	<p>תיעשה הבחנה בין המושגים 'חוק פורמלי' ו'חוק מטריאלי' ויבדק הקשר ביניהם. יידונו סוגיות, כגון בעיית הציות לחוק ופקודה בלתי חוקית בעליל.</p> <p>תידון סוגיית יחסי רוב ומיעוט לא רק כבעיה מספרית, אלא גם כבעיה של נגישות אל המשאבים הכלכליים ואל מרכזי קבלת ההחלטות. יפורטו זכויות מיעוט.</p> <p>יוצג הדגם הדמוקרטי-ליברלי בהשוואה לדגם הטוטליטרי.</p> <p>הקונפליקטים בחברה יוצגו כתופעה מובנת מאליה, ויובהר שלא כל קונפליקט ניתן ליישב.</p> <p>יובאו דוגמאות להתנהגות פוליטית במצבי מלחמה במדינות דמוקרטיות שונות.</p> <p>תידון שאלת גבולותיהם של חופש הפעילות הפוליטית, חופש ההבעה וחופש ההתארגנות של קבוצות אנטי-דמוקרטיות.</p> <p>יובחן בין מעמדם של היחידים בענייני דת לבין מעמדם של הדתות.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● חוק פורמלי, חוק מטריאלי וסוגיית החוק הראוי. עקרון הרוב וזכויות המיעוט ● עקרון הרוב כעיקרון לקבלת החלטות. ● יחסי רוב ומיעוט במדינה דמוקרטית. ● זכויות המיעוט כפְּלֶם לעריצות הרוב. תרבות פוליטית דמוקרטית המאפיינים העיקרים: ● פלורליזם: לגיטימיות לקיומם של אינטרסים מנוגדים ולחופש הפעילות הפוליטית של קבוצות חברתיות שונות, דעות שונות. ● לגיטימיות לקיומם של קונפליקטים. ● פתרון קונפליקטים בדרכי שלום. ● מעורבות הפרט בחיים הציבוריים. ● מנהיגות אחראית ולגיטימית. ● יחסי גומלין בין תקשורת ופוליטיקה. ● השפעת מצבי חירום על התרבות הפוליטית. זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה יחסי דת ומדינה במדינה דמוקרטית ● חופש האמונה, המצפון והפולחן; חופש הדת וחופש מדת. ● דגמים שונים של יחסי דת מדינה: דת רשמית / ממלכתית

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>הדיון בשאלה "למה דמוקרטיה" יבוא אחרי שהתלמידים התוודעו אל מהות הדמוקרטיה ובידם הכלים לדון בשאלה זו.</p> <p>תיערך השוואה בין ישראל למדינות אחרות הן בנושא ההכרזה והן בנושא החוקה.</p> <p>תיערך השוואה לחוקי אזרחות ולחוקי הגירה בכמה מדינות מערביות.</p>	<p>תיבדק שאלת הגבול בין דמוקרטיה לבין משטר לא-דמוקרטי.</p> <p>בפרק זה תיבחן שאלת ההשלמה והמתח בין שני העקרונות שעליהם מושתת המשטר – יהדות ודמוקרטיה.</p> <p>בוויכוח על נחיצות החוקה יועלו לדיון סוגיות אלה:</p> <ul style="list-style-type: none"> - יתרונה של חוקה ומגבלותיה; - האם ניתן להגן על זכויות האזרח והמיעוט ללא חוקה וללא חוק יסוד; - זכויות האדם והאזרח; - האם הכרחית חוקה בישראל; - האם אנחנו בדרך ליצירת חוקה. <p>בנושא חוק השבות וחוק האזרחות יועלו לדיון הסוגיות האלה:</p> <ul style="list-style-type: none"> - משמעות חוק השבות לגבי מעמדם של לא-יהודים בישראל; האם יש בחוק האזרחות משום פגיעה בעקרון השוויון. <p>תיעשה הבחנה בין זכויות בסיסיות, שאינן שנויות במחלוקת, לבין זכויות חברתיות.</p> <p>תיעשה הבחנה בין זכויות אזרח לזכויות מי שאינם אזרחים.</p> <p>יובהר ייחודם של חוקי היסוד העוסקים בזכויות האדם – חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק יסוד: חופש העיסוק.</p> <p>תיבחן מחויבותה של ישראל (ושל מדינות אחרות) להצהרת זכויות האדם והאזרח של האו"ם.</p>	<p>דתות מוכרות על ידי המדינה ונתמכות על ידה, הפרדת הדת מהמדינה</p> <p>סיכום: למה דמוקרטיה?</p> <ul style="list-style-type: none"> • המשטר הדמוקרטי בהשוואה למשטרים לא-דמוקרטיים. <p>פרק ג: המשטר במדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטיה יסודות קונסטיטוציוניים</p> <ul style="list-style-type: none"> • המעמד (המשפטי) המיוחד של הכרזת העצמאות. • הוויכוח על נחיצות החוקה. • חוקי היסוד: האם הם תחליף לחוקה? <p>אזרחות</p> <ul style="list-style-type: none"> • חוק האזרחות וחוק השבות. <p>זכויות אדם ואזרח</p> <ul style="list-style-type: none"> • זכויות אדם ואזרח במערכת החוק בישראל.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>הדיון על בג"ץ, מעמדו ותפקידו המיוחד בישראל יבוא בסעיף ה' במערכת המשפט. בהקשר הנוכחי תובהר מעורבות בג"ץ בהגנה על זכויות הפרט ועל זכויות המיעוטים.</p>	<p>תיעשה הבחנה בין זכויות הפרט לבין זכויות של קבוצות על פי דת או לאום. תיבחן ההגנה על זכויות המיעוט בחקיקה. יובאו דוגמאות לזכויות המיעוטים הערבי והדרוזי ומיעוטים אחרים בחברה היהודית בישראל.</p> <p>תידון השאלה: מדוע מתעכבת חקיקת חוק זכויות אדם ואזרח בישראל?</p> <p>תידון ההתנגשות בין זכויות האזרח לבין עצמן ובין זכויות אלה ויעדיה האחרים של מדינת ישראל. בין היתר תיבחן ההתנגשות בין חקיקת רווחה לבין חירויות הפרט בתחום הכלכלי. תיבחן השמירה על זכויות הפרט מול הצורך להגבילן במצבי חירום (קצרים או מתמשכים).</p> <p>תיעשה הבחנה בין חובות המוטלות על אזרחים לחובות המוטלות על מי שאינם אזרחים. תידון סוגיית הציות לחוק וגבולות הציות לחוק.</p> <p>תיבדק השאלה: האם יש להתנות מתן זכויות במילוי חובות? בהקשר זה ייבחן מצבו של המיעוט הערבי. תיבחן מידת המימוש של שוויון הזכויות לגבי המיעוט הדרוזי.</p> <p>תידון שאלת השירות הצבאי כתנאי לאזאות לזכויות שונות (ערבים ותלמידי ישיבות).</p> <p>תיעשה הבחנה בין מאפיינים דמוקרטיים לבין משטר דמוקרטי. יובהרו יסודות בעלי אופי דמוקרטי במסורת היהודית, כגון נציגות נבחרת, מעמד הרוב והמיעוט, קיומן הלגיטימי של דעות שונות, פתרון קונפליקטים בדרכי שלום, הגבלת השלטון ואחריות המנהיגים כלפי הציבור.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • זכויות מיעוט בישראל. • מימוש זכויות אדם ואזרח וזכויות מיעוט. • חובות האזרח. • הקשר שבין זכויות וחובות. <p><i>תרבות פוליטית</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • מסורות ושורשים של החברה הישראלית הדמוקרטית - יסודות דמוקרטיים במסורת היהודית.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>יוצגו היסודות הדמוקרטיים בפעילות הפוליטית בתקופת היישוב. יוצגו יסודות לא דמוקרטיים, שמקורם במסורת ובתרבות של קבוצות האוכלוסייה השונות.</p> <p>תיבחן מידת הלגיטימיות שהחברה הישראלית מעניקה להטרונגניות חברתית בכלל ולהטרונגניות לאומית ודתית (ערבים ודרוזים) בפרט. תיבחן חומרתם של השסעים: השסע הלאומי לעומת שסעים ושונות בתוך כל קבוצה לאומית.</p> <p>יובהרו הדרכים השונות ליישוב קונפליקטים, חסרונותיהן ויתרונותיהן.</p> <p>תיבחן מידת השימוש באמצעים השונים ע"י מפלגות, קבוצות לחץ ויחידים ומידת ההשפעה של מפלגות וקבוצות לחץ על הממסד. תובהר מטרת התגובות: לעורר תודעה ציבורית ודעת קהל נגד השלטונות או בעד השלטונות.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● המסורת הארץ-ישראלית המנדטורית. ● מסורות לא-דמוקרטיות והשפעתן על המשטר בישראל. ● הפלורליזם החברתי בחברה הישראלית - הטרוגניות בחברה הישראלית: קבוצות חברתיות, השונות מצד הלאום, הדת, העדה וההשקפות הפוליטיות. - הדומה והשונה בחברה: הטרוגניות, שונות, פלורליזם, שסעים. ● דרכים ליישוב קונפליקטים - עקרון הרוב, עקרון ההסכמה (קונצנזוס), השיטה היחסית, ניהול עצמי, סטטוס-קוו. ● השפעת מצב הביטחון בישראל על התרבות הפוליטית - השפעת מצב הביטחון על הנורמות החברתיות והפוליטיות בישראל. ● מעורבות פוליטית של האזרחים - פנייה לגופי ביקורת ממוסדים: בג"ץ, נציב תלונות הציבור. - השתתפות בהפגנות, בשביתות פוליטיות וכיו"ב. - שימוש האזרחים באמצעי התקשורת. - תגובות להתרחשויות פוליטיות וחברתיות באמנות, בספרות בתאטרון ובקולנוע.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>להמחשת סוגיית הפלורליזם של אמצעי התקשורת בישראל, ניתן להסתייע בוויכוח על השליטה והבעלויות</p>	<p>תיעשה השוואה למצב הקיים במדינות דמוקרטיות אחרות. יידון תפקיד התקשורת כ"כלב השמירה" של הדמוקרטיה הישראלית – התקשורת כמדווחת, כמפרשת, כמייצגת וכחוקרת. תיבחן סוגיית ההתנגשות בין מימוש הזכות לחופש הביטוי, לזכות הציבור לדעת והפיקוח על השלטון לבין זכויות אדם ואזרח ועקרונות אחרים.</p> <p>תיבחן מערכת הגומלין בין אמצעי התקשורת, השלטון, הארגונים והאזרחים. תהיה התייחסות גם להיבטים שליליים של מערכת יחסים זו.</p> <p>תיבחן מידת המימוש של עקרון חופש אמצעי התקשורת ושאלת קיומה של צנזורה פורמלית ובלתי פורמלית. תיבחן מידת חשיפתו של הממסד הציבורי לתקשורת. תיבדק שאלת קיומה של תקשורת פלורליסטית בישראל.</p> <p>תידון שאלת גיוס דעת קהל להשפעה על קבלת החלטות של הממסד, או לתמיכה בהחלטות הממסד.</p>	<p>התקשורת והפוליטיקה בישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • תפקיד אמצעי התקשורת במדינת ישראל כמדינה דמוקרטית - מימוש הזכות לחופש הביטוי, לזכות הציבור לדעת ולפקח על השלטון. - אמצעי התקשורת כמתווכים בין השלטון והאזרחים. • עקרון האיתנות של אמצעי התקשורת - צינורות מידע פתוחים. - ריבוי מקורות מידע בעלי אופי פלורליסטי. • כוחם של אמצעי התקשורת - אמצעי התקשורת כמעצבים את דעת הקהל וכמשפיעים על מקבלי ההחלטות. - השפעת התקשורת על מערכות הבחירות, על חילופי השלטון ועל שינויים בהרכב הממשלה.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>לצורך השוואה יוצגו דוגמאות לשיטות ממשל שונות במדינות דמוקרטיות.</p>	<p>תיערך השוואה לשיטת הממשל הנשיאותי בארה"ב. יוצג הוויכוח על שיטת הממשל הרצויה בארץ.</p> <p>יוצג הוויכוח על שיטת הבחירות הרצויה תוך בחינת היתרונות והחסרונות של שיטות בחירה שונות. ייבחן ויוערך השינוי שחל בדרך בחירת ראש הממשלה, והגורמים שהביאו לכך.</p> <p>יובהר נושא האידאולוגיה והפרגמטיזם במפלגות השונות.</p> <p>תיבחן שיטת המינויים במפלגות והמעבר לבחירות מקדימות (פריימריס). תיבחן ההתפלגות על פי תפיסות חברתיות ועל פי תפיסות מדיניות, במיוחד בשאלת הגבולות של מדינת ישראל ובסוגיות של דת ומדינה. תיבחן התארגנות של מפלגות ורשימות ערביות ודרוזיות. יוצגו דוגמאות למשטרים דמוקרטיים דרמפלטגתיים ורב-מפלגתיים.</p> <p>יידון תפקיד האליטות והמנהיגות במשטר הדמוקרטי הישראלי בכלל ובקרב קבוצות המיעוט בפרט.</p> <p>תיעשה הבחנה בין סוגי ארגונים וקבוצות לחץ: ארגוני עובדים, מעבידים, תעשיינים, חקלאיים וכו'; התארגנויות פוליטיות חוץ-פרלמנטריות, כמו "גוש אמונים" ו"שלוש עכשיו"; קבוצות לשמירת איכות הסביבה; ועד ראשי המועצות הערביות; ארגונים וקבוצות לחץ ערביים ודרוזיים.</p> <p>תיבחן השפעת קבוצות הלחץ על הממסד.</p> <p>תיעשה השוואה להשפעת קבוצות לחץ במדינות דמוקרטיות אחרות.</p>	<p>שיטת הממשל הפרלמנטרי בישראל</p> <p>בחירות</p> <ul style="list-style-type: none"> • תמורות בשיטת הבחירות בישראל – חוק הבחירות. • הצעות לשיטות בחירה חלופיות. <p>מפלגות וקבוצות לחץ</p> <ul style="list-style-type: none"> • תפקיד המפלגות במשטר דמוקרטי. • דמוקרטיה פנימית במפלגות. • המערכת הרב-מפלגתית בישראל – יציבות ותמורות. • תמורות ביחס החברה הישראלית למפלגות ולפוליטיקאים. • צמיחתם של מנהיגים פוליטיים בחברה היהודית, בחברה הערבית ובחברה הדרוזית. • אחריות המנהיגים כלפי המדינה והבוחרים ומחויבותם למפלגה. • קבוצות לחץ על בסיס אינטרסים כלכליים, אידאולוגיים, הומניטריים ואחרים.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>שאלת המגבלות במציאות תבוא לידי ביטוי במהלך הלימוד כולו.</p>	<p>תיבחן מידת ההפרדה הקיימת בין הרשויות ומידת המעורבות של רשות אחת בתחומי הרשות האחרת, וכן האיזונים והבלמים ביניהן.</p> <p>יובהרו התחומים שבהם קיימת עליונות הכנסת והתחומים שבהם מוטלות עליה הגבלות.</p> <p>תידון ההתייחסות לריבונות הכנסת מנקודת מבט של ההלכה היהודית. הרכב הכנסת – תוצאות הבחירות. תידון שאלת הייצוג של הקבוצות החברתיות והפוליטיות השונות: קבוצות אינטרס, עדות אתניות, נשים, קבוצות גיל וכיו"ב.</p> <p>כינוס הכנסת, פעילותה ופיזור על פי חוק יסוד: הכנסת.</p> <p>תיבחן הסכנה שבחקיקת חוקים הסותרים את עקרונות הדמוקרטיה. ישווה מעמד החקיקה הראשית לזה של החקיקה המשנית.</p> <p>תיבחן החקיקה כהיענות לצרכים משתנים של המדינה והחברה וחקיקת חוקי יסוד כתהליך ביצירת חוקה הקובעת נורמות כלליות.</p> <p>יידון כוחה של האופוזיציה כפועל יוצא של הרכב הקואליציה הממשלתית (גודלה ומידת הקרבה האידאולוגית בין השותפים).</p> <p>תידון הבקרה באמצעות חוק התקציב.</p> <p>יובהרו השינויים בתלות זו לאחר הפעלת חוק יסוד: הממשלה, שהוכנסו בו תיקונים.</p>	<p>הפרדת הרשויות פיזור העצמה איזונים ובלמים הרשות המחוקקת כנסת ישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> ● הכנסת כמוסד מייצג ריבוני - עליונות בעיקרון ומגבלות במציאות. - הכנסת כמייצגת את העם. <p>- הכנסת מתקיימת מכוח חוק יסוד: הכנסת.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● תפקידי הכנסת הכנסת – רשות מחוקקת, אפשרויותיה ומגבלותיה - סמכויות החקיקה של הכנסת בהיעדר חוקה. <p>- החקיקה כתהליך דינמי.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● הכנסת כרשות מבקרת ומפקחת - אפשרויותיה ומגבלותיה של האופוזיציה. - כוחן ומגבלותיהן של ועדות הכנסת. - בקרה על חלוקת המשאבים. <ul style="list-style-type: none"> ● יחסי הגומלין בין הכנסת והממשלה - תלות הממשלה באמון הכנסת. - הגבלת עצמאותה של הכנסת בגלל האופי הקואליציוני של הממשלה.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>הנושא יידון בהשוואה לזכויות ולחובות של חברי פרלמנטים אחרים. יובאו דוגמאות להסרת חסינותם של חברי כנסת.</p> <p>יובהרו הקשיים בכינון ממשלות בישראל בשל היותן ממשלות קואליציוניות ובשל חלוקת הכוחות השווה בין הגושים (בשנות ה־80).</p> <p>הממשלות יוצגו: - על פי מידת התמיכה בכנסת: ממשלות צרות, רחבות, ליכוד־לאומי; - על פי מידת הקרבה האידאולוגית בין מרכיבי הממשלה.</p> <p>ייבחן כוחן של מפלגות קטנות כמו "מ" קואליציוני.</p> <p>תיבחן האפקטיביות של הממשלה על פי יכולתה לקבל החלטות ולפתור בעיות (כלכליות, ביטחוניות, חברתיות).</p> <p>תובהר השפעתם של שיקולים מפלגתיים ואישיים על קביעת מדיניות חברתית־פוליטית של ממשלות קואליציוניות.</p> <p>ייבחנו תחומי המדיניות העיקריים. יידונו השינויים בסמכויות של ראש הממשלה על פי חוק־יסוד: הממשלה (1992) והגורמים לשינויים אלה. ייבחנו המסגרות שבהן מתקבלות ההחלטות: מליאת הממשלה, קבינט מצומצם, ועדות שרים ומסגרות אחרות.</p> <p>תידון בעיית חלוקת התפקידים של משרדי הממשלה וההתנגשות בין הממשלה למשרדים.</p> <p>תיבחן סמכותה ועצמתה של הפקידות הממשלתית. יידונו בעיות הקשורות בבירוקרטיה.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • זכויות וחובות חברי הכנסת - חסינות חברי הכנסת, זכויות וחובות. הרשות המבצעת – הממשלה • תהליך כינון הממשלה. • סוגי ממשלות קואליציוניות. • הגורמים המשפיעים על הרכבתן של קואליציות. • השפעת מבנה הממשלה על תפקודה. • הממשלה ותפקידיה - הממשלה קובעת את המדיניות. - סמכויות ראש הממשלה והשרים. - דרך קבלת החלטות של הממשלה. • מבנה הממשלה - משרדי הממשלה.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>דיון זה יתבסס על הדיון בהתנגשות שבין ערכי חירות ושוויון בפרק ב'.</p>	<p>תידון השפעת זרועות הביטחון על קבלת החלטות מדיניות, שאלת הכפיפות של הצבא לרשות האזרחית והפיקוח האזרחי על הצבא. יוצג הוויכוח על מעמדו ועצמאותו של היועץ המשפטי ועל תפקידיו. תיבחן השפעת היועץ על קבלת החלטות בממשלה.</p> <p>ייבחנו דרכי הפיקוח והבקרה של הכנסת על הממשלה. יוצגו גופי פיקוח ובקרה: מבקר המדינה, בג"ץ, היועץ המשפטי לממשלה, וייבחנו דרכי פעולתם.</p> <p>תידון יכולת של קבוצות שונות להיאבק על זכויותיהן: האגודה לאזרחים האזרח וקבוצות לחץ שונות.</p> <p>יידונו הממדים השונים של מעורבות הממשלה, ובעיקר אלה: תחומי החיים שבהם הממשלה מתערבת; סוג ההתערבות (בעיקר במדיניות ובביצוע); רמת ההתערבות (למשל פעילות ממשלתית לעומת פעילות מעין־ממשלתית).</p> <p>תידון שאלת יעילות בתי המשפט במבנה הקיים והצעות לשינויים במבנה (כגון הקמת בית המשפט לעניינים חוקתיים).</p> <p>תיבחן זיקת בתי הדין למערכת בתי המשפט.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - זרועות הביטחון של המדינה. • היועץ המשפטי לממשלה • הממשלה ורשויות שלטון אחרות - הממשלה והכנסת. - מוסדות פיקוח ובקרה אחרים. • הממשלה וגופי ביקורת ציבוריים • הוויכוח על מעורבות הממשלה - גישות שונות למעורבות הממשלה בתחומי חיים שונים. הרשות השופטת • איתלותה של הרשות השופטת - חשיבות איתלותה של הרשות השופטת ברשויות האחרות. - הדרכים להבטחת איתלות. • שיטת המשפט ומערכת המשפט - שופטים ולא מושבעים, זכות הערעור, בג"ץ וסמכותו לבטל חקיקת משנה. - מערכת בתי המשפט. - בתי משפט על פי תחומים: בתי דין רבניים, בתי דין צבאיים וכיו"ב.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>תוצג מערכת השיפוט הדתית ויבחנו יחסיה עם מערכת המשפט של המדינה.</p> <p>יבחן בג"ץ כנותן "סעד למען הצדק" בנושאים שאינם בסמכותם של בתי משפט אחרים ובביקורת על רשויות השלטון האחרות.</p> <p>יוצג הוויכוח על סמכויותיו ותפקידיו של בג"ץ.</p> <p>יבחנו מגבלות בג"ץ בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה.</p> <p>יבחן חוק יסודות המשפט, הקובע את מקורות המשפט בישראל.</p> <p>יבחן מקומה של החקיקה השיפוטית, הקובעת תקדימים משפטיים בהיעדר חוק.</p> <p>תיבחן השפעת בתי המשפט על החקיקה הראשית.</p> <p>תיבחן מידת המעורבות של הרשות השופטת בעבודת הכנסת ובעבודת הממשלה.</p> <p>יידונו הסוגיות: מינוי מרכיב הממשלה, חנינת אסירים, חתימה על חוקים ועוד.</p> <p>תיבחן מידת השפעתם של הנשיאים השונים על החברה הישראלית.</p> <p>תיבחן דרך פעולתם של מנגנוני הביקורת בישראל וייערך דיון באפקטיביות של גופי הביקורת השונים.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● בג"ץ - הגנה על זכויות האדם והאזרח. - סמכות החקיקה השיפוטית והביקורת השיפוטית. - מעמד בג"ץ בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה. ● חוק ומשפט - מקורות המשפט: חוקי הכנסת, חקיקה שיפוטית וחקיקת משנה. - חוק יסודות המשפט (תש"ס). - יחסי הגומלין בין הרשות השופטת והכנסת ובין הרשות השופטת והממשלה. מוסד הנשיאות ● תפקידים פורמליים ותפקידים שיש בהם שיקול דעת. ● השפעת אישיות הנשיא על אופי התפקיד. ● חסינות הנשיא וביקורת על פעילותו. פיקוח וביקורת על רשויות השלטון ● מבקר המדינה. ● נציב תלונות הציבור (בגופי שלטון שונים). ● ועדות חקירה ממלכתיות ופרלמנטריות.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>ייערך דיון בשאלת ביזור סמכויות או ריכוזן.</p> <p>תיבחן שיטת הבחירות למועצות המקומיות ולראשות המועצה. יוצגו הנושאים שעליהם מתנהלים בשלטון המקומי מאבקי כוח פוליטיים.</p> <p>תידון הפעילות במועצה כקרב קפיצה לפעילות פוליטית ארצית.</p> <p>ייבחן ההבדל במעמד השלטון המקומי במגזר היהודי למעמדו במגזר הערבי, והגורמים לכך.</p> <p>יידונו ההסדרים החוקיים והמוסדיים של מוסדות הדת היהודיים, כולל תפקידיהם וסמכויותיהם וכן מידת עצמאותם ומידת הכפיפות שלהם לרשויות השלטון האחרות.</p> <p>יידונו ההסדרים החוקיים והמוסדיים של מוסדות הדת של המוסלמים, של הדרוזים ושל הנוצרים, תפקידיהם וסמכויותיהם.</p> <p>תידון מידת האוטונומיה ומידת הכפיפות של מוסדות הדת לרשויות השלטון.</p>	<p>השלטון המקומי</p> <ul style="list-style-type: none"> • חלוקת התפקידים והסמכויות בין השלטון המרכזי והמקומי. • מבנה הרשויות המקומיות. • הדמוקרטיה המקומית. <p>מעמד מוסדות הדת היהודיים במדינת ישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • מוסדות הדת היהודיים: רבנות ראשית, רבנות מקומית, בתי דין רבניים, מועצות דתיות. • מוסדות הדת של הדתות האחרות. <p>דרכים להשגת שלום וביטחון בין ישראל ושכניה – סיכויים וסיכונים</p> <ul style="list-style-type: none"> • הוויכוח על הדרכים להשגת שלום וביטחון. • השפעת הסדרי השלום על תחומי החיים השונים – הערכות שונות.

ב. נושאי בחירה

1. דת חברה ומדינה

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>הנושא יובא בהיבט ההיסטוריאדיאולוגי של קבוצות שונות בחברה היהודית בתפוצות ובישראל.</p> <p>יובאו שיקולים בעד ונגד חקיקה בנושאי דת.</p> <p>תיבחן הדת כגורם מאחד וכגורם מפלג ותהיה התייחסות רחבה לחוקים שונים בנושאי דת, כגון שמירת שבת, כשרות, מעמד אישי, גיור וחינוך.</p> <p>יידונו בעיות בשילוב המשפט העברי בחקיקה ובפסיקה ויובאו דוגמאות לשילוב המשפט העברי בחוקי המדינה.</p> <p>תידון מערכת היחסים שבין מוסדות הממלכתיים לבין רשויות שלטון אחרות, וכן מערכת היחסים שבין מוסדות הדת לבין החברה בישראל.</p> <p>יוצג הוויכוח בחברה הישראלית על מעמד מוסדות הדת.</p> <p>תיבחן השפעת המפלגות הדתיות על הרכב הקואליציות, על קביעת המדיניות ועל אופי החקיקה. יידונו מקומם והשפעתם של רבנים ואישים תורניים במפלגות ובפוליטיקה בישראל. תהיה התייחסות לרבנות הראשית, למועצת גדולי התורה, למועצת חכמי התורה ולמוסדות העדה החרדית.</p> <p>תידון השפעת תפיסות דתות על תפיסות פוליטיות.</p>	<p>נושאי הסכמה ומחלוקת בוויכוח על צבינה של מדינת ישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • זהות יהודית וישראלית. • הקשר בין דת ולאום. • סוגיית "מיהו יהודי". • היחס לציונות ולמדינת ישראל. • היחס לתרבות היהודית ולתרבות הכללית. <p>מקומה של הדת היהודית במדינת ישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • גורם הדת בחברה הישראלית. • המגזר הדתי בחברה הישראלית, הרכבו והניגודים בתוכו. • חקיקה בנושאי דת. <ul style="list-style-type: none"> • שילוב המשפט העברי בחוקי המדינה. <ul style="list-style-type: none"> • מוסדות דת ממלכתיים: הרבנות הראשית, בתי דין רבניים ומועצות דתיות. <p>דת כגורם בפוליטיקה הישראלית</p> <ul style="list-style-type: none"> • מפלגות דתיות ותנועות פוליטיות. • ארגונים ומוסדות דתיים. • תפיסות פוליטיות שונות ואיקתן לדת. <p>יהדות ודמוקרטיה</p> <ul style="list-style-type: none"> • ניגוד והשלמה בין יהדות ודמוקרטיה. <p>תפיסות שונות של יחסי דת ומדינה בישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • מהפרדה מלאה בין דת ומדינה ועד ל"מדינת הלכה".

2. הערבים אזרחי ישראל, הדרוזים אזרחי ישראל

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>בכל הנושאים הללו תהיה התייחסות לתמורות שהתחוללו מאז קום המדינה.</p> <p>ההתייחסות לפעילות הפוליטית תהיה הן במישור הארצי והן במישור המקומי.</p> <p>ינותחו הגורמים המשפיעים על תחושת הזהות ועל השינויים החלים בה.</p> <p>תיעשה הבחנה בין זכויות אדם ואזרח, שהן זכויות הפרט, לבין זכויות המיעוט – זכויות הקבוצה.</p> <p>תידון שאלת ההתניה בין מילוי חובות וזכאות לזכויות.</p> <p>יבחנו תחומי האוטונומיה הדתית והתרבותית. תיבחן מידת מימוש שוויון הזכויות בתחומי הכלכלה, החברה, החינוך והדת.</p> <p>תוצג קשת הדעות לגבי מעמד המיעוט הערבי הלכה למעשה.</p>	<p>א. הערבים אזרחי ישראל האוכלוסייה הערבית בישראל מאפיינים ובעיות</p> <ul style="list-style-type: none"> • נתונים דמוגרפיים בתקופות שונות. • תמורות כלכליות וחברתיות. • הזיקה בין ערביי ישראל, הפלסטינים והעולם הערבי. <p>הפעילות הפוליטית במגזר הערבי</p> <ul style="list-style-type: none"> • מפלגות, ארגונים ומוקדי התארגנות. • דפוסי הצבעה בבחירות לכנסת ולרשויות המקומיות. • תמורות בהנהגה. • מידת ההשתלבות בדמוקרטיה הישראלית. <p>הגדרת זהותם של ערביי ישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • מרכיבי הזהות: זהות אזרחית וזהות לאומית. <p>בעיות של מיעוט ערבי במדינה יהודית</p> <ul style="list-style-type: none"> • ההיבט החוקי-משפטי: זכויות וחובות ברמת הפרט וברמת הקבוצה. • ההיבט החברתי-תרבותי. • ציפיות האזרחים הערבים ממדינת ישראל וציפיות יהודים מהערבים אזרחי ישראל.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>תובא סקירה היסטורית קצרה על ייחודם של הדרוזים בהיסטוריה של המזרח התיכון ועל הקשר הדתי והחברתי בין הדרוזים בישראל לבין הדרוזים בסוריה ובלבנון (כולל השוואות סטטיסטיות).</p> <p>תידון בעיית הזהות של הדרוזים הישראלים.</p> <p>נתוני היסוד יתייחסו למספר היישובים בפרקי זמן שונים. כן יידונו התמורות הייחודיות לדרוזים בתחומי ההשכלה, התעסוקה, רמת החיים והמשפחה.</p> <p>ייבחן מימושו הלכה למעשה של עקרון שוויון הזכויות. ייבחנו דרכי המאבק של הדרוזים למימוש זכויותיהם.</p> <p>ייבחנו המרכיבים השונים בהגדרת הזהות הדרוזית והגורמים המשפיעים על השינוי במשקלם היחסי.</p> <p>ייבחנו חוקי המעמד האישי בתחומי הנישואין, הגירושין והירושה אצל המוסלמים ואצל הדרוזים. תידון ההתנגשות בין חוקים אלה ובין חוקי המדינה.</p>	<p>ב. הדרוזים אזרחי ישראל מיהם הדרוזים?</p> <p>האוכלוסייה הדרוזית בישראל מאפיינים ובעיות</p> <ul style="list-style-type: none"> • נתונים דמוגרפיים, ההשתלבות בדמוקרטיה הישראלית. • הזכויות והחובות של אזרחי ישראל לרבות הדרוזים. <p>הגדרת הזהות הדרוזית</p> <ul style="list-style-type: none"> • זהות דתית, אתנית ואזרחית. <p>המשפט וחוק המעמד האישי אצל הדרוזים.</p>

3. מדיניות כלכלית וחברתית

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>הלימוד יתבסס על בירור מושגים מתחומי הכלכלה, הסוציולוגיה ומדע המדינה, ההכרחיים להבנת הנושא.</p> <p>חשוב שהתלמידים יכירו את תנאי הרקע לקביעת המדיניות בטרם ינסו להעריכה.</p> <p>יובאו דוגמאות לנושאים הנמצאים בוויכוח, להוציא תחום העלייה, שישמש נושא מסכם.</p>	<p>תידון סוגיית מחויבות מדינת הרווחה המודרנית לרווחת אזרחיה ולכלכלת המדינה ואופן השגתם של יעדים אלה.</p> <p>יובהר ההבדל בין הגישה הליברלית והגישה הסוציאליסטית לערכי היסוד: חירות ושוויון, לדרכים להשגת יעילות מרבית, להשגת צמיחה כלכלית ולהעלאת רמת החיים.</p> <p>תודגם אייכולתה של כל אחת משתי השיטות להתקיים בצורתה האידאלית.</p> <p>ייבחנו הגישות בשאלת מחויבות המשטר הדמוקרטי לדאגה לרווחת הפרט וחילוקי הדעות באשר לתחומי התערבות המדינה ולמידת התערבותה.</p> <p>יובהרו הדרכים להתערבות ישירה ועקיפה של הממשלה.</p> <p>יוסברו דרכי ההתערבות (הישירה והעקיפה) והשפעתן על תהליכים כלכליים וחברתיים (תקציב המדינה, ביטוח לאומי, מדיניות מוניטרית, בעלות על מפעלים, מעורבות בשוק ההון, מערכת יחסי העבודה).</p> <p>ייבחנו הדגשים שניתנו לנושאים חברתיים-כלכליים שונים בקביעת המדיניות החברתית והמדיניות הכלכלית ויבדקו הגורמים שהשפיעו על המדיניות בפרקי זמן שונים, כגון תמורות כלכליות, דמוגרפיות, גאופוליטיות ופוליטיות.</p>	<p>מבוא מעורבות המדינה המודרנית בתהליכים חברתיים וכלכליים האם על המדינה להתערב בתהליכים כלכליים וחברתיים ועד כמה? - הוויכוח האידאולוגי.</p> <ul style="list-style-type: none"> • התפתחות מדינת הרווחה: הוויכוח בשנות ה-90 על אופיה של מדינת הרווחה ועל הדרכים למימוש המטרות שהציבה לעצמה. <p>מדיניות כלכלית ומדיניות חברתית בישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • דרכי התערבותה של הממשלה בישראל בתהליכים כלכליים וחברתיים והשפעתה על תהליכים אלה. • השיקולים בקביעת מדיניות חברתית-כלכלית בפרקי זמן שונים. • הוויכוח בישראל מסוף שנות ה-90 על התערבות הממשלה בתהליכים כלכליים וחברתיים.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
<p>נושא העלייה יטופל כאירוע הממחיש את הנלמד. אפשר כמובן להסתייע באירוע אחר, ובלבד שיאפשר התייחסות לשלושת סעיפי הנושא:</p> <ul style="list-style-type: none"> - תנאים, צרכים ואילוצים; - מדיניות כלכלית חברתית; - הוויכוח על המדיניות. 	<p>ייבחנו השיקולים בקביעת מדיניות העלייה בשתי התקופות ויבהרו ההבדלים בקווי המדיניות ("כור היתוך" לעומת פלורליזם תרבותי; חקלאות מול תעשייה מתוחכמת; תעסוקה בכל מחיר – "עבודה יזומה" – מול פיתוח ענפי תעסוקה ההולמים את כישורי העולים).</p>	<p>אירוע המדגים שיקולים בקביעת מדיניות חברתית וכלכלית: העליות ההמוניות בשנות ה-50 ובשנות ה-90</p> <ul style="list-style-type: none"> • התנאים, הצרכים והאילוצים בשתי התקופות. • המדיניות בנושא העלייה בתקופות הנידונות. • הוויכוח על המדיניות בתקופות הנ"ל ועל ביצועה.

4. ביטחון לאומי

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>יבחן ההבדל בין ביטחון פנים וביטחון חוץ והקשר ביניהם. תידון שאלת הביטחון בשטחים המוחזקים (יש"ע).</p> <p>בין השאר יבחן חלקו של הביטחון בתוצר הלאומי ובתקציב המדינה בהשוואה לחלקו במדינות אחרות.</p> <p>יידונו שינויי הגבול מאז קום המדינה ויוצגו דעות שונות על חשיבות הגבולות בשמירת הביטחון.</p> <p>יבחנו היחסים לפני שנת 1967 ואחריה והתמורות שחלו במהלך השנים.</p> <p>תיבחן השפעת המחלוקת בנושא השטחים על תפיסות ביטחוניות שונות. יובאו דוגמאות ממלחמות ישראל.</p> <p>תיבחן ההיערכות האסטרטגית: תכנון צבאי, מבנה הצבא, הצטיידות, שיטות לחימה; תיבחן ההיערכות החברתית-מוסדית; ייבחנו הסדרים לגיוס כוח אדם והכנת המשק לשעת חירום.</p>	<p>מהו ביטחון לאומי</p> <ul style="list-style-type: none"> • הגדרת המושג ביטחון לאומי. • מרכזיותו של נושא הביטחון בישראל. הגורמים המשפיעים על שיקולי הביטחון ומשקלם המשתנה • התנאים הגאופוליטיים וגבולות המדינה. • יחס מדינות ערב אל מדינת ישראל. • הבעיה הפלסטינית כגורם בשיקולי הביטחון. • מעורבות המעצמות וגורמי חוץ אחרים (או"ם, מדינות השוק המשותף) במזרח התיכון בכלל ובסכסוך הערב-ישראלי בפרט. • שאלת עתידם של שטחי יהודה, שומרון וחבל עזה. • שיקולי ביטחון בתקופה של הסדרי ביניים לקראת שלום. המדיניות הביטחונית של ישראל בתקופות שונות • תפיסות שונות של ביטחון החוץ בפרקי זמן שונים. • המדיניות הביטחונית והשטחים המוחזקים. • פניה השונים של ההיערכות הביטחונית: איסטרטגית, צבאית, כלכלית, חברתית ומוסדית.

הערות	הבהרות	ראשי פרקים
	<p>יוצגו מודלים אחדים של יחסי צבא ומדינה.</p> <p>תידון שאלת הפוליטיזציה של הצבא. תובהר השפעת הצבא על תחומי חיים שונים: חירויות הפרט, כלכלה, קבלת החלטות מדיניות.</p> <p>יובאו דוגמאות ממדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות.</p>	<p>יחסי צבא ומדינה בישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> ● המודל של "מדינה במדים" והשלכותיו. ● קיומם של גבולות חדירים בין המגזר האזרחי והמגזר הצבאי. ● ענייני צבא וביטחון כנושאים בדיון הציבורי ובפוליטיקה.